

УДК 050.888.72.38

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.25>

ВПЛИВ НАЦІОНАЛІЗМУ НА СТАНОВЛЕННЯ НАЦІЇ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД З 2013 ПО 2023 РОКИ

Анна Стичинська

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра політології
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

Карина Нікітюк

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
економічний факультет, кафедра маркетингу та бізнес адміністрування
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

У політичній свідомості України наприкінці XIX століття націоналізм зазвичай широко тлумачився як національна свідомість і патріотизм. З часом він отримав значно вужче значення. До Першої світової війни та під час боротьби за незалежність України (1917–1920) його рівняли з мисленням про незалежність. Згодом у 1920-х роках з'явилася ідеологічна течія, яка прийняла назву «націоналізм» і розвинула політичний та літературний рух навколо цього концепту. З того часу ідея українського націоналізму сфокусувалася на легко визначуваних групах чи партіях.

Націоналізм визначається по-різному в різних політичних системах. У Радянському Союзі його часто називали «буржуазним націоналізмом», терміном, який використовувався для змазування національних груп, що були проти російського централізму. У англо-американській термінології націоналізм – це дуже широкий концепт. Він включає в себе національну свідомість, принцип національного суверенітету та принцип національного самовизначення чи визволення. Загалом, на сьогодні український націоналізм розглядається як світосприйняття не тільки запеклих кількох, але всіх патріотів незалежно від партійної приналежності.

Розгляд питання впливу націоналізму на становлення української нації є актуальним та зумовлений останніми подіями, що пов'язані з російським вторгненням на територію України, його впливом на політичну діяльність, а також соціокультурним аспектом, що передбачає краще розкриття ідей та цінностей, що формують ідентичність українського народу. Тому, для більш детального розуміння ролі націоналізму у становленні нації в сучасній Україні – у статті розглядалися питання розвитку національних рухів і формування політичної свідомості громадян під час Революції Гідності та після повномасштабного вторгнення росії. Саме ці події визначили подальшу долю самоідентифікації української нації і зміцнили національну ідентичність громадян, підштовхнувши багатьох переосмислити своє упереджене ставлення до націоналізму.

Ключові слова: націоналізм, політична участь, національна свідомість, національна ідентичність, політична самоідентифікація.

Національний рух під час Євромайдану 2013–2014 років

Події Євромайдану у 2013–2014 роках, які пов'язані з національно-патріотичним рухом проти корупції, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також за підтримку європейської інтеграції, суттєво вплинули на об'єднання української нації. Представники різних культурних та мовних груп об'єдналися та виступили рішуче проти проросійського режиму Віктора Януковича.

Одним з результатів цих подій стало загострення почуття національної свідомості, яке проявлялось у вияві націоналістичних поглядів серед населення. Націоналізм став невід'ємною частиною щоденного життя населення. Велика кількість людей відчувала національний патріотизм та готовність захищати свою країну. Проте ці почуття завжди мали неоднозначний характер, адже вони коливались між етнічним та громадянським уявленням про націю.

До 2013 року поняття національної свідомості було досить розмитим. Значна частка людей піклувалася виключно про свій власний економічний добробут та виживання. Тільки перед виборами представники різних політичних сил штучно підсилювали соціальні розбіжності навколо таких питань, як мова, регіональна ідентифікація та геополітична орієнтація.

Однак після Євромайдану погляди українців дещо змінились: вони стали більш свідомими. Тепер суспільство ідентифікувало себе як українців незалежно від того, якою мовою вони говорять та яке етнічне походження мають, на перший план виходить важливість вірності країні як незалежній державі. Цей націоналізм намагався підтримувати ліберальні та демократичні цінності свободи, терпимості, різноманітності та індивідуальних прав [2].

Згідно з даними опитування Центру Разумкова, у 2015 році 56% респондентів вважають найбільш прийнятним для себе громадянське визначення української нації, як спільноти всіх громадян України, незалежно від їх етнічної належності, мови спілкування і традицій. 19% респондентів підтримують варіанти визначення української нації як етнічно обумовленої (наявності українців серед своїх предків). 17% опитаних підтримали «культурницьке» визначення нації, за якого головним є спілкування українською мовою, слідування національним традиціям та виховання на них своїх дітей [3].

У порівнянні з результатами опитування у 2006 році частка людей, що підтримувала громадянське визначення української нації збільшилась на 13%, частка тих, хто підтримував етнічно обумовлене визначення зменшилась на 15%, а частка тих, хто підтримував «культурницьке» визначення зросла на 2% [3]. Отже, можна зробити висновок, що за 9 років уявлення про поняття нації досить вагомої частки населення (13%) змінилось на користь того, що нація це все ж таки спільнота українців, в якій відсутнє розділення в залежності від етносу, мови та традицій.

Щодо розуміння українського націоналізму, то, відповідно до дослідження Центру Разумкова, станом на 2015 рік 47% громадян вважають український націоналізм світоглядом, основна ідея якого – перетворення України в сильну державу з високим міжнародним авторитетом і високим рівнем життя громадян. Водночас, 25% опитаних вважають український націоналізм ідеологією, що розколює суспільство на етнічних українців і «не українців», і передбачає обмеження прав останніх. 12% опитаних вважають український націоналізм історичним явищем, яке зараз є не актуальним [3].

Порівнюючи ситуацію з 2005 роком, то відбулись суттєві зміни, адже тоді український націоналізм вважали ідеологією перетворення України на сильну державу 27% респондентів, тоді як 41% оцінювали його як розкольніцьку ідеологію. 15% вважали його історичним явищем, не актуальним сьогодні [3]. Таким чином, відслідковується пом'якшення поглядів респондентів стосовно уявлень про український націоналізм: це обумовлено зменшенням (на 16%) кількості осіб, що вважають це явище чимось радикальним та таким, що розколює суспільство.

Однак незважаючи на деякі позитивні показники, варто зауважити, що не всі науковці погоджуються з тим, що рівень націоналізму громадян підвищується. Зокрема Антон

Шеховцев, науковець Інституту гуманітарних наук, зазначає: «Під час революційних перетворень в 2014 році, а також у 2004 році, існувало враження, що в Україні виникає нова громадянська нація. Але це враження швидко вщухло. Загалом в Україні не відбулося якісних змін з точки зору націоналізму». Та попри це він визнає, що українське суспільство почало виявляти більшу лояльність по відношенню до держави та країни [4].

Нова нація, яка виникла після Майдану, ілюструє багато ознак інклюзивності. Усе більше громадян притримуються думки, що люди різних етнічних походжень або ті, хто розмовляє іншими мовами, є їхніми співвітчизниками. Новий поштовх любові до своєї країни є тим, що формує цю більшу єдність. Важливо, однак, не допустити, щоб ця любов перетворилася на нове мислення, яке ставить «нас» проти «їх». Націоналізм може бути громадянським і ліберальним, але він легко може перетворитися у свою протилежність.

Ще у 2013–2014 роках на фоні російської агресії громадяни почали відкидати російську культуру, яка століттями була присутньою в українському просторі, та повертатись до своїх коренів. Це проявлялось у відновленні процвітання фольклорних мотивів, що почали частіше з'являтися в тогочасній музиці, моді, театрі та кіно.

Одним з ключових аспектів незалежності є мова. Згідно з даними опитування, у 2015 році 17% українців вважали важливим елементом належності до української нації здатність розмовляти українською мовою, що на 2% більше, ніж у 2007 році [3]. Загалом результати результати опитування відображають те, що в питанні статусу мов відбулись серйозні зрушення протягом 2007–2014 років. Адже статус української мови як єдиної державної українці не піддавали сумніву, тоді як ідея державної двомовності значною мірою втратила популярність у всіх регіонах, насамперед, на Півдні і Сході.

Роль націоналізму в період повномасштабного вторгнення

24 лютого 2022 року, коли росія розпочала повномасштабне вторгнення проти України, значна кількість західних політичних діячів, а також посадовці з Кремля чекали на те, що українська держава зазнає поразки за лічені тижні. Проте вони помилилися, адже у них бракувало знань та розуміння про історію України, зокрема її тривалої боротьби за звільнення від кайданів російського приниження.

Фундаментом російської агресії є ідеологія рашизму, що поєднує в собі фашизм, комунізм та імпералізм. Натомість стратегічною метою очільників Кремля є відновлення російської імперії або у формі СРСР, або до більшовицької Російської імперії. На противагу йому стоїть український народ, що спирається на власну сміливість та завзятість, а також західну військову підтримку.

Вагому роль в досить успішному опорі українців російському вторгненню зіграв міцний націоналістичний дух в країні. Незважаючи на те, що у західних партнерів націоналізм зазвичай асоціюється з фашизмом, в нашій країні він, перш за все, є виразом права на самовизначення, а не крайньою правою ідеологією. Російське вторгнення змусило повторно ще більше українців змінити своє ставлення до російської держави та її народу, а також їхнє сприйняття української нації та націоналізму. Цього разу світоглядних змін щодо стосунків з росією зазнало більше українців, аніж під час Євромайдану. Це пояснюється тим, що у 2022 році військові дії торкнулись набагато ширшого кола громадян, які на власному досвіді переконались у жорсткості свого східного сусіда. На противагу очікуванням Путіна, більшість українців почали повністю підтримувати збройний опір загарбникам.

Згідно з останніми опитуваннями та аналізами цієї теми, дослідження показує, що громадяни справді стали менш негативно ставитися до націоналізму, зменшуючи свою різницю сприйняття між добрим патріотизмом та поганим націоналізмом, що визначає нове

громадянське значення бути українцем. Результати дослідження свідчать, що 67% респондентів погодились з тим, що країні потрібен здоровий націоналізм (в опитування не брали участь респонденти, що знаходяться на окупованих чи бойовими діями пошкоджених частинах країни). Позитивне ставлення до минулого і сучасного українського націоналізму було актуальним навіть в східних і південних областях (за винятком Донбасу та Криму, де опитування не проводились), які традиційно були більш дружелюбними до Росії і втомленими від українського націоналізму [5].

1. Важливість українського націоналізму

Описуючи поняття українського націоналізму, варто зазначити, що це певний світогляд, який передбачає існування української держави та який зберігає унікальну українську культуру в міжнародній системі інших національних держав. Найбільш вдало охарактеризувати суть українського націоналізму можна гаслом ОУН: «Свобода народам! Свобода людям!».

Згідно з європейським класиком націоналізмознавства, британського дослідника Е. Сміта, основними завданнями націоналізму відносяться: національне об'єднання, захист національної ідентичності, досягнення стану національної автономії. Власне ці завдання є й досі актуальними для українського націоналізму: духовно-світоглядної й історично-територіальної єдності української нації, захисту і збереження її ідентичності та захисту і збереження національної держави [6].

Серед ключових зовнішніх умов, які можуть мати суттєвий вплив на виконання завдань українського націоналізму, є глобалізація, зміщення центру геополітичного домінування до Азії, московська агресія проти України. Наведемо коротку характеристику до кожної з умов:

1) Глобалізація є логічним наслідком технологічного розвитку всесвітнього взаємозв'язку. Однак її недоліком є те, що вона руйнує національні кордони, унікальність культур та самостійність національних держав. Таким чином загрожуючи існуванню націй.

2) Зміщення геополітичного домінування до Азії для українського націоналізму є скоріше позитивним явищем, аніж негативним. Адже в умовах глобалізаційної нівеляції національних ідентичностей Східна Азія притримується етноцентричних поглядів у культурно-духовному аспекті. За словами Бжезінського, Азія сьогодні – це місце найбільшої у світі концентрації недавно пробудженого масового націоналізму.

3) Московська агресія проти України – це традиційний фактор, що характеризується збройним та світоглядним конфліктом.

До ключових внутрішніх умов можна віднести олігархічний уклад економічного та суспільно-політичного життя держави, зовнішнє управління нею та її інституційне ослаблення. Ні для кого не секрет, що залежність політичного процесу в сучасній Україні від олігархату є фундаментальним гальмом розвитку держави. Одержимість отримання прибутків будь-якою ціною призвели до скрутної ситуації, яка виявляється в низьких соціальних стандартах життя, у високому рівні бідності, безробітті тощо. Окрім цього, їхня діяльність прямо впливає на нівелювання української національної ідентичності.

Існування українського націоналізму в період повномасштабного вторгнення відіграв вагомий роль у протистоянні агресору. Це пояснюється наступним чином: націоналізм є базовою антиімперською ідеєю. Адже в його основі лежать нації, які згруповані в самостійні держави, що співпрацюють або змагаються між собою. Натомість імперіалізм передбачає домінування однієї нації над іншими, знищення різноманітності шляхом нав'язування єдиної культури.

Таким чином події Євромайдану у 2013–2014 роках в Україні відіграли ключову роль у формуванні національної ідентичності та свідомості українського народу. Цей період став важливим моментом у формуванні націоналізму, який виявився не лише етнічним, а й громадянським патріотизмом. Внаслідок чого українці стали більш свідомими щодо своєї національної ідентичності та готові були виступати за захист незалежності та суверенітету країни.

Націоналізм, який виник після Євромайдану, підтримував ліберальні та демократичні цінності, такі як свобода, терпимість, різноманітність та індивідуальні права. Ці події суттєво вплинули на зміну сприйняття українцями своєї ролі в світі та визначення України як незалежної держави з пріоритетом на демократію та відкритість до європейських цінностей.

Окрім цього події Євромайдану стали підґрунтям до формування стійкішої національної свідомості, а це в свою чергу позитивно вплинуло на перебіг подій під час повномасштабного вторгнення росії у 2022 році. Усупереч очікуванням російського керівництва, повномасштабне вторгнення в Україну зміцнило національну ідентичність її громадян і підштовхнуло багатьох з них переосмислити своє упереджене ставлення до націоналізму. Хоча деяка частка населення досі відрізняє поняття «доброї патріотичності» та «поганого націоналізму», інша – почала розглядати обидва терміни як синоніми та близькі до громадянського значення буття українцем.

Очевидно, що російська агресія та їхні злочини підштовхнули українців визначити свою національну ідентичність в антиросійських термінах, що ще сильніше задало вектор українського проєвропейського та прозахідного розвитку.

Список використаної літератури

1. Nationalism. Веб-сайт. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=%5Cpages%5CN%5CA%5CNationalism.htm> (дата звернення: 15.11.2023)
2. Nationalism Is on the Rise in Ukraine, and That's a Good Thing. Веб-сайт. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/nationalism-is-on-the-rise-in-ukraine-and-that-s-a-good-thing/>
3. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. «Національна безпека і оборона». – 2016. – № 3-4. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf (дата звернення: 15.11.2023)
4. Що Заходу потрібно знати про крайніх правих на Євромайдані. Веб-сайт. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/shcho-zakhodu-potribno-znaty-pro-kraynikh-pravykh-na-evromaydani> (дата звернення: 15.11.2023)
5. In the Face of the Russian Invasion, Ukrainians Increasingly Embrace Nationalism. Веб-сайт. URL: <https://www.ponarseurasia.org/in-the-face-of-the-russian-invasion-ukrainians-increasingly-embrace-nationalism/> (дата звернення: 15.11.2023)
6. Anthony D Smith. Nationalism. – 1998. – Режим доступу: <https://web.mei.edu/access?pdfid=U70g310&FilesData=Anthony-D-Smith-Nationalism.pdf> (дата звернення: 15.11.2023)

THE INFLUENCE OF NATIONALISM ON THE FORMATION OF THE NATION IN UKRAINE IN THE PERIOD FROM 2013 TO 2023

Anna Stychynska

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Faculty of Philosophy, Department of Politology
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

Karina Nikityuk

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Faculty of Economics, Department of International Economics and Marketing
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

In the political consciousness of Ukraine at the end of the 19th century, nationalism was usually broadly interpreted as national consciousness and patriotism. Over time, it acquired a much narrower meaning. Before the First World War and during the struggle for the independence of Ukraine (1917–1920), it was equated with thinking about independence. Subsequently, in the 1920s, an ideological trend appeared, which took the name “nationalism” and developed a political and literary movement around this concept. Since then, the idea of Ukrainian nationalism has focused on easily defined groups or parties.

Nationalism is defined differently in different political systems. In the Soviet Union, it was often called “bourgeois nationalism”, a term used to smear national groups opposed to Russian centralism. In Anglo-American terminology, nationalism is a very broad concept. It includes national consciousness, the principle of national sovereignty and the principle of national self-determination or liberation. In general, today Ukrainian nationalism is considered as a world view not only of a fierce few, but of all patriots, regardless of party affiliation.

Consideration of the issue of the influence of nationalism on the formation of the Ukrainian nation is relevant and conditioned by the latest events related to the Russian invasion of the territory of Ukraine, its impact on political activity, as well as the socio-cultural aspect, which involves a better disclosure of ideas and values that form the identity of the Ukrainian people. Therefore, for a more detailed understanding of the role of nationalism in the formation of a nation in modern Ukraine, the article considered the development of national movements and the formation of political consciousness of citizens during the Revolution of Dignity and after the full-scale invasion of Russia. It was these events that determined the further fate of the self-identification of the Ukrainian nation and strengthened the national identity of citizens, prompting many to rethink their prejudiced attitude to nationalism.

Key words: nationalism, political participation, national consciousness, national identity, political self-identification.